

Костючок П.Л.

**ГУЦУЛЬЩИНА В ЕТНОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ
КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.**

У кінці ХVІІІ – на початку ХІХ ст. серед слов'янських народів розпочався процес національного відродження. Для нього характерний цілий ряд певних закономірностей, однак ми хочемо наголосити на двох основних: всеохопності та ланцюгової реакції. На думку українського вченого О.Картунова, сутність процесу національного відродження --

“це пошуки свого етнічного коріння, відродження свого “я” і “ми”, утвердження й оповлення своєї етнічної особливості та своєрідності” [18, с.189]. Рушієм цього процесу в слов’ян, зокрема і в українців, була інтелекція, яка активно зацікавилась власним народом: розпочався активний збір усної народної творчості, опис матеріально-духовної культури, розпочалися пошуки внутрішньонаціональної своєрідності та самобутності окремих територіальних груп, особливо в Галичині, яка стала П’ємонтою української нації і водночас центром відродження незалежної Польщі, розвитку її культури та політичної думки [20, с.49]. Саме тому Галичина опинилася на перехресті пошуків свого етнічного коріння як поляками, так і українцями через призму етнографічних та краєзнавчих студій. Особлива увага зосереджувалася на дослідженні самобутності та колоритності етнографічних груп Галичини – гуцулів, бойків, лемків. Аналіз досліджень та публікацій з даної проблематики показує, що в них лише започатковано розв’язання вказаної проблеми або ж її висвітлено побіжно [1; 2; 3; 4; 16; 19; 21; 22; 25; 26; 29; 31; 33]. Тому дана стаття присвячується розглядові етнографічних досліджень стосовно Гуцульщини в ХІХ – на початку ХХ ст.

Слід зазначити, що перші розвідки стосовно Гуцульщини мали характер нотаток. Вони давали мало достовірних матеріалів і досить часто суперечили одна одній. Перші публікації кінця ХVІІІ – ХІХ ст. на гуцульську тематику Б.Гакета, А.Кухарського, І.Любіч-Червінського, К.Мілевського, Л.Голембйовського в переважній більшості були тенденційними, інтуїтивно сенсаційними або проофіційними [19, с.116]. Так, гуцульській тематиці була присвячена стаття К.Мілевського “O huculach” (1825 р.). Відомості, які подав польський публіцист, дуже скупі та неповні [42, s.187-193]. Досить поверхові відомості про гуцулів знаходимо в праці Л.Голембйовського “Lud Polski. Jego zwyczaje, zabobony” (1830 р.), яка була написана на основі етнографічної розвідки польського дослідника-публіциста І.Любіч-Червінського “Okolica Za-Dniestrzka między Stryjem i Lomnica” (1811 р.) [4, с.32].

Українські культурні кола першої третини ХІХ ст. гуцульською тематикою не цікавилися, виняток становить праця Й.Левицького “Грамматика”, в якій у загальних рисах визначено лише територію розселення гуцулів [19, с.125]. Етнографічне дослідження Галичини, зокрема і Гуцульщини, започаткували діячі “Руської трійці” – Я.І.оловацький та І.Вагилевич. Вони в переважній більшості цікавилися питаннями етногенезу і територіальної локалізації гуцульської спільноти. І.Вагилевич написав кілька цікавих розвідок про гуцулів і бойків, у яких намагався дати докладний історико-етнографічний опис галицького Прикар-

паття. Український вчений обґрунтував так звану “волоську теорію” неукраїнського походження гуцулів [34]. І.Вагилевич ідентифікував гуцулів з узами, які пристали до українців і асимілювалися, але зберегли свою азійську вдачу. Дану гіпотезу активно використовували і пропагували іноземні дослідники та публіцисти: Е.Нойбауер, К.Е.Француз, А.Моргенбессер, О.Кольберг, В.Поль. Але поряд із цим в інших працях дослідник подав цілком достовірні відомості з історії, психології, побуту і географічного розташування гуцульського субетносу [5; 6; 22, с.110-111; 45]. Врешті-решт І.Вагилевич запропонував територіальне визначення меж етнографічних груп українських горян, яке згодом і було прийняте в науці з певними корективами та уточненнями.

Я.Головацький у своїх працях також охопив широке коло матеріально-побутової та духовної сфер життєдіяльності гуцульської групи [13; 14; 15]. На противагу І.Вагилевичу він виступив автором теорії власне українського походження гуцулів. З думкою вченого пізніше погодилися М.Козанович, Р.Ф.Кайндль, Ф.Вовк, І.Крип'якевич, В.Шухевич, В.Гнатюк. Учений один із перших зацікавився закарпатськими гуцулами і зробив спробу територіально окреслити західну межу проживання гуцульської групи [14; 15].

Більш системні дослідження гуцулів та їхньої культурної самобутності подають польські етнографи середини ХІХ ст. К.Вуйціцький, Я.Коженьовський, В.Поль, А.Беловський, Ж.Паулі. Основною проблемою, над якою працювали польські дослідники середини ХІХ ст., була проблема етногенезу гуцулів. Дані праці не позбавлені простої описовості. Лише деякі з них містять цікаві наукові спостереження та висновки. К.Вуйціцький в праці “Nucyły - stary gawędy i obrazy” (1840 р.) подав відомості про життя гуцулів, історію Довбуша та опришківства, описав заняття та одяг гуцулів [4, с.46-47]. Вчений вважав гуцулів за польське населення, що живе в Карпатських горах Галичини та розмовляє русинською мовою [34]. В свою чергу Я.Коженьовський здійснив описи гуцульських осель сіл Жаб'я, Криворівні, Яворова. Польський дослідник також торкнувся проблем етногенезу та діалектології. Гуцульську мову він вважав південноукраїнським діалектом із домішками слів угорського, молдавського та польського походження. За Я.Коженьовським, гуцули походять від населення з-за Дністра, яке в часи турецько-татарської навали шукало в горах порятунку [41].

Значної уваги студіям карпатського регіону приділяв В.Поль. У працях “Rzut oka na północne stoki Karpat” (1851 р.), “Obrazy z życia i natury” (1869 р.) польський етнограф більш ґрунтовно досліджував гуцульську етнографічну групу, однак загалом характеристика гуцулів у нього

пегативна. Він виступав прихильником гіпотези неукраїнського походження гуцулів. У розвідці “*Kilka rysów do opisanja huculów na Bukowinie*” вчений підняв проблеми побуту і господарства та елементів духовної культури буковинських гуцулів [4, с.70]. Із позицій компаративістики виступав польський етнограф А.Беловський, який у праці “*Pokucie*” (1857 р.) досліджував побут гуцулів і бойків. Етнографічну різницю гуцулів і бойків польський дослідник довів через господарство, побут і звичаї. А.Беловський у питанні етногенезу гуцулів був прихильником так званої “волоської теорії” [4, с.74].

У середині XIX ст. серед культурної еліти Галичини поживалася фольклористично-описова робота краєзнавчого змісту, зокрема і стосовно Гуцульщини. Дослідниками-аматорами переважно виступали священики, які в той час були найосвіченішими людьми. Досить вагомий матеріал на гуцульську тематику містять розвідки С.Витвицького [7; 47]. Значні дані описового характеру містять праці М.Козановича, Т.Краха, С.Мустяповича [3, с.26], які мають доволі поверховий характер, оскільки їх метою були описи церковного або топографічного змісту. Більш широке коло питань висвітлив В.Залозецький, який детальніше зупинився на деяких аспектах життєдіяльності гуцулів [3, с.85-87].

В останню третину XIX століття етнографічні дослідження взагалі і стосовно Гуцульщини набули наукового змісту, оскільки вони співвідносилися з науковими розробками європейських етнографів та етнологів. Особливо велике значення мали комплексні наукові студії О.Кольберга, Я.Коперніцького, В.Звадзького, А.Вайгеля, Ю.Шнайдера та інших. Патріарх польської етнографії О.Кольберг у 80-ті роки XIX ст. видав чотиритомну працю “*Pokucie. Obraz etnograficzny*”, яку присвятив Печеніжинській окрузі. В праці містяться описи гірських місцевостей, побуту, звичаїв, обрядів гуцульсько-покутського пограпиччя [37]. В іншій праці “*Rus Karpacka*” вчений подав описи сіл Жаб'я, Березова, Падвірної, Гриняви, загальну характеристику краю і населення, описи матеріальної та духовної культури; велика увага в праці приділена питанням традиційності та звичаєвості [38]. Карпатознавством займався також І.Коперніцький, основну працю якого “*O góralach ruskich w Galicyi. Zarys etnograficzny według spostrzeżeń w podrozy, odbytej w końcu lata 1888 r.*” (1889 р.) І.Франко вважав першим систематичним дослідженням українців Карпат [4, с.110]. Українське населення Карпатського регіону І.Коперніцький розрізняв за особливостями матеріальної культури, виділивши 5 етнографічних груп: лемки, полонинці, бойки, тухольці та гуцули [43]. Вчений провів одне з перших антропометричних досліджень гуцулів [42]. Стосовно гуцулів Л.Вайгель у розвідці “О

hucułach. Zarys etnograficzny” (1887 р.) описав широке коло спостережень щодо матеріальної і духовної культури даної групи [35]. В.Завадзький в статті “Hucuły” (1872 р.) подав характеристику побуту та зайнятості гуцулів, звернувши увагу на їхнє основне заняття – скотарство [48]. Польський дослідник Ю.Шнайдер у працях “Z kraju hucułów” (1899), “Lud Peczeniżyński” (1906), “Z zycia górali nadłomnickich” (1901) здійснив систематичний опис побуту, звичаєвості, обрядовості гуцулів [43; 44].

У кінці XIX – на початку XX століття в етнографічному вивченні Галичини, і зокрема Гуцульщини, відбувся перехід від статистично-описових до глибоких систематично-комплексних досліджень, хоча і надалі продовжувалася робота з накопичення етнографічних матеріалів. Український вчений, політичний та громадський діяч І.Франко закликав глибше пізнати народ [35, с.4]. У даний період етнографічно-описова методика досліджень була замінена науковою – етнологічною методологією, яка давала змогу синтезувати відомості, накопичені попередніми дослідниками. В цей час пальму першості у вивченні Гуцульщини перехопили українці. Цьому, беззаперечно, сприяли етнографічні студії в Науковому товаристві імені Т.Шевченка (НТШ), яке після реорганізації в 1898 році дало змогу поставити наукову роботу на академічний рівень. Почали виходити “Етнографічний збірник”, “Записки НТШ”, а також “Матеріали до українсько-руської етнології”, в яких постійно друкувалися публікації на гуцульську тематику. Вирішальну роль у піднятті наукового рівня досліджень відіграли теоретичні та практичні студії В.Шухевича, Ф.Вовка, В.Гнатюка, М.Грушевського та інших. Українські дослідники стали керуватися загальноприйнятими в європейській науці вимогами, тобто фахово почали вивчати побут і традиційну культуру народу, його діалекти, духовну творчість та цінності.

Значний внесок у розвиток української науки зробив В.Шухевич, який у праці “Гуцульщина” (1899-1908 рр.) узагальнив різні аспекти етнокультурної життєдіяльності гуцульської етнографічної групи [32]. Однак праця не позбавлена значних методологічних хиб, на які досить вдало і влучно вказали І.Франко та В.Гнатюк [25, с.57].

Дослідження антропологічного та етнографічного характеру гуцульського краю в 1903-1905 рр. провадив відомий український вчений, антрополог та етнограф Ф.Вовк, автор концепції про фізичну, мовну, побутову та культурну спорідненість українського народу [29, с.4]. Він здійснив комплексну антропологічну експедицію в Галицьку, Буковинську та Угорську Гуцульщини. Ф.Вовк провів антропометрію гуцулів, сфотографував їх, з’ясував перехідну зону між бойками та гуцулами. Видагний вчений у своїх антропологічних дослідженнях зробив виспо-

вок, що гуцули нічим не відрізняються від загальноукраїнського типу [25, с.71-72]. Таким чином, Ф.Вовк власними науковими даними заперечив гіпотезу неукраїнського походження гуцулів. Учений також зробив висновок про “майже цілковиту ідентичність угорських гуцулів із галицькими і буковинськими, від яких вони відлучені чисто адміністративними межами” [8, с.38-39].

Значний внесок у розвиток дослідження гуцульського краю зробив відомий історик та етнограф В.Г.Нагток. Його спостереження не обмежувалися статистикою, а охоплювали широке коло матеріально-побутової культури та етнопсихіки [10; 11; 12]. Вчений був одним із перших українських етнографів-професіоналів, хто виробив теоретичні засади записування і публікації фольклорно-етнографічного матеріалу.

На розвиток етнографічних студій в Галичині помітний вплив справив патріарх української історичної науки М.Грушевський. Хоча він не проводив спеціальні дослідження на гуцульську тематику, однак його теоретичні напрацювання стали надбанням для етнографічної роботи збирачів-ентузіастів, зокрема на теренах Гуцульщини. На Гуцульщині збирачами в переважній більшості були місцеві вчителі або священики. З їхньою допомогою ІТШ вдалося нагромадити чималий емпіричний матеріал, який мав бути використаний для подальших синтетичних та аналітичних студій етнологічного змісту. Серед численних місцевих етнографів слід відзначити збиральницьку роботу Л.Гарматія, який працював учителем у Головах та Розтоках, Н.Шекерика-Дониківа з Жаб'є, Ю.Бойчука з Кут, Д.Семокіщука з Жаб'є, І.Чупрія з Печеніжиша, М.Матвійчука з Верхнього Ясенова, Б.Заклинського з Кривоїлля, А.Онищука з Зеленої, який працював також у Зелениці та Карлові, М.Приймака з Іспаса, О.Кіселівської з Річки, А.Павлусевич із Брустур, Д.Бойчука з Текучого та багато інших збирачів-аматорів, які вели освітню, пошукову роботу, пропагували творчість українських учених [2, с.144-145; 25, с.44-58].

Поряд зі значним доробком української науки щодо вивчення гуцульського краю помітний внесок у подальше дослідження даного регіону зробили іноземні (російські, чеські та німецькі) вчені. Серед них слід виділити П.Пафарика, І.Срезневського [27], Н.Попова [24], Й.Хоткевича [30], А.Петрова [23], Т.Флоринського [28], Ф.Регора, а особливо професора Чернівецького університету Р.Ф.Кайндля [17; 39]. В переважній більшості їхні праці мали науково-публіцистичний характер. Випяток становлять дослідження Р.Ф.Кайндля. Німецький вчений зробив спробу систематизувати знання про гуцулів і написав працю “Die

Нузulen” (1894) та ряд інших розвідок, у яких подав детальний опис матеріально-побутової культури [17; 39].

Таким чином, етнографічне дослідження Гуцульщини ХІХ – початку ХХ ст. сприяло накопиченню емпіричних даних та подальшій їх систематизації в комплексні наукові монографії. Вивчення гуцульської проблематики поклато початок наукової дискусії, зокрема польських та українських учених, щодо питань етногенезу, територіальної локалізації, деяких сторін матеріально-духовної культури гуцульської етнографічної групи. Більшість матеріалів, опублікованих у кінці ХІХ – на початку ХХ ст., і сьогодні не втратили своєї наукової цінності. З огляду на це, перспективи подальшого дослідження в даному напрямі полягають в подальшому залученні закордонних матеріалів, що дасть змогу більш широко дослідити етнокультурну сторону гуцульської групи.

1. Арсенич П. Етнографічна діяльність Ф.Вовка – дійсного члена НТШ // Гуцульщина. Торонто, 1993. – Ч.30. – С.14-18.
2. Арсенич П. Этнографическое изучение Гуцульщины народными учителями (1900-1917 гг.) // Карпатский сборник. – М., 1972.
3. Білоус В. Етнографічне дослідження на західноукраїнських землях у третій чверті ХІХ ст. – Львів, 2000.
4. Болгарович З.Є. Україна в дослідженнях польських етнографів ХІХ ст. – К., 1976.
5. Вагилевич И. Гуцулы, карпатские горцы // Сын Отечества. – СПб., 1842. – Кн.ІІІ. – С.1-31.
6. Вагилевич И. Гуцулы, обитатели восточной отрасли Карпатских гор // Пантеон. – СПб., 1855. – Т.ХХІ. – Кн.5. – Отд.ІІІ. – С.17-36.
7. Витвицкий С. Статистически-историческое обозрении гуцулов в Коломыйской округе // Зоря галицька. – 1852. – Ч.54-56.
8. Вовк Хв. Антропометричні досліди українського населення Галичини, Буковини й Угорщини // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів, 1908. – Т.Х. – С.1-39.
9. Вовк Ф. Студії з української етнографії та антропології. – К., 1995.
10. Гнатюк В. Народні оповідання про опришків // Етнографічний збірник. – 1910. – Т.ХХVІ.
11. Гнатюк В. Похоронні звичаї та обряди // Етнографічний збірник. – 1912. – Т.ХХХІ – ХХХІІ.
12. Гнатюк В. Причинки до пізнання Гуцульщини // Записки НТШ. – Т.СХХІІІ – СХХІV.
13. Головацький Я. Заметки и дополнения к статьям Г.Пыпина 1885 и 1886 гг. – Вильна, 1888.
14. Головацький Я. Народные песни Галиции и Угорской Руси. – М., 1867. – Ч.ІІІ.
15. Головацький Я. О народной одежде и убранстве русинов или русских в Галиции и Северо-Восточной Венгрии. – СПб., 1877.
16. Демян Г. Дослідження І.Вагилевича про гуцулів // Культура і побут населення Українських Карпат. – Ужгород, 1973. – С.130-136.
17. Кайндль Р. Гуцули. – Чернівці, 2000.
18. Картунов О. Вступ до етнології: Навчально-методичний посібник. – К., 1999.

19. Кирчів Р. Етнографічно-фольклористична діяльність "Руської Трійці". – К., 1990.
20. Красівський О. Польсько-українські стосунки у Східній Галичині в контексті польської національної політики (1918-1923 рр.): Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук (спеціальність 07.00.05 – етнологія). – К., 1999.
21. Маланчук В. Розвиток етнографічної думки кінця ХІХ – початку ХХ ст. К., 1977.
22. Пестрал О. Руська Трійця. – К., 1986.
23. Петровъ А. Статьи об Угорской Руси. – СПб., 1906.
24. Понов П. Русское население по восточному склону Карпат: (Гуцулы – бойки – лемки). – М., 1867.
25. Сапеляк О. Етнографічні студії в НТШ (1898-1939 рр.). – Львів, 2000.
26. Сеньків І. Гуцульська спадщина. К., 1995.
27. Срезневский И. Русь Угорская. СПб., 1852.
28. Флоринекій Т. Славянское племя. Статистико-этнографический обзор современного славянства. – К., 1907.
29. Франко О. Федір Вовк – вчений і громадський діяч. – К., 2000.
30. Хоткевич Й. Гуцулы и Гуцульщина // Украинская жизнь. – М., 1913. – №10. – С.57-78.
31. Шеремета О. В.Гіпатюк і українська етнографічна наука кінця ХІХ – початку ХХ ст.: Автореферат дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата історичних наук (спеціальність 07.00.05 – етнологія). – Львів, 2003.
32. Шухевич В. Гуцульщина. – Львів, 1898-1908. – Т.1-5.
33. Япешко М. В.Гіпатюк. Життя і фольклористична діяльність. – К., 1964.
34. Encyklopedia powszechna. – Warszawa, 1863. – Т.II. – S.253.
35. Franko I. Najnowsze prądy w ludoznawstwie // Lud. – 1895. – Т.1.
36. Kaindl R.F. Pasterstwo i wiczenia pasterskie // Lud. – 1896. – Т.4.
37. Kolberg O. Pokucie. Obraz etnograficzny. – I.wów, 1882-1889. – Т.1-4.
38. Kolberg O. Ruś Karpacka. – Wrocław, Poznań, 1970-1971.
39. Kopernicki J. Charakterystyka fizyczna górali ruskich na podstawie własnych spostrzeżeń na osobach żywych // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. – 1877. – Т.1.
40. Kopernicki J. O góralach ruskich w Galicyi. Zarys etnograficzny według spostrzeżeń w podróży, odbytej w końcu lata 1888 r. – Kraków, 1889.
41. Korzeniowski J. O huculach. – I.wów, 1899.
42. Milewski K. O huculach // Biblioteka Polska. – 1825. – Т.1. – S.187-193.
43. Schneider J. Lud Peczenizyński // Lud. – 1906. – Т.XII; 1907. – Т.XIII
44. Schneider J. Z kraju huculów // Lud. – 1899. – Т.V; 1900. – Т.VI; 1901. – Т.VII.
45. Wagilewicz J. O mieszkańcach wschodniej części gór Karpackich // Przegląd Naukowy. – 1844. – а15.
46. Waigel I. O huculach. Zarys etnograficzny. – Kraków, 1887
47. Witwicki S. Rys historyczny o Huculach. – I.wów, 1863
48. Zawadzki W. Huculy. Szkis etnograficzny // Kłosy. – 1872-1873. – Т.XV, XVII

In this article we can find materials about ethnographical researching, which were connected, mainly, with political and cultural working of Ukrainian and polish scientists. Basicly, scientists were interested in problems of ethnogenesis and teretorial localization, which were researched in community with material and spirital culture of hutsulian group.

Ethnographical researching of Hutsusschyna was begined by polish publishers (end of XVIII to beginning of XIX Century). Their work was continued by scientists, such as:

O.Kolberg, J.Kopernicki, J.Korzeniowski, J.Schneider, W.Zawadzki, I.Waigel and other. They were interested in questions of ethnocultural life of hutsulian ethnographical group.

Ethnographical researching of Hutsusschyna from Ukrainian side was begined by functioners of "Rus'ka Triytsya" -- I.Wagilewich and J.Holowatskyy. This people have becomed authors of Ukrainian and not Ukrainian theory of hutsulian ethnogenesis. Big part of researching of hutsulian ethnographical group was made by I.Franko, W.Inatyuk, F.Wowk, W.Schukhewytch and other. Also, in this work took part intelligence, which worked in hutsulian region.

Russian, chechian and german scientists also were interested in problematics of Hutsusschyna.